

**РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

Збірник наукових праць
**ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА МЕТОДІВ
НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ
ОСВІТИ**

**СЕРІЯ:
*ПСИХОЛОГІЯ***

**ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ПАРАДИГМИ САМОСВІДОМОСТІ
У ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ**

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 30

Заснований У 1996 р.

Рівне -2004

ББК 74.20

0-59

УДК:37:371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. Формування парадигми самосвідомості у психологічній науці: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 30. — Рівне: РДГУ, 2004. - 250 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології самосвідомості .

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів гуманітарного спрямування.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор :

Хом'як Іван Миколайович - доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Заступник головного редактора:

Янцур Микола Сергійович – кандидат педагогічних наук, професор (відповідальний секретар) (Рівненський державний гуманітарний університет).

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Бех Іван Дмитрович - доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Інститут проблем виховання АПН України);

Воробійов Анатолій Миколайович кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Дем'янчук Анатолій Степанович - доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України (Міжнародний університет „Рівненський економіко-гуманітарний інститут” імені Степана Дем'янчука);

Карпенчук Світлана Григорівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Коваль Ганна Петрівна - доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Левківський Михайло Васильович – доктор педагогічних наук, професор (Житомирський державний педагогічний університет ім. Івана Франка);

Лисенко Неля Василівна - доктор педагогічних наук, професор (Прикарпатський педагогічний університет ім.В.Стефаника);

Лісова Світлана Валеріївна - доктор педагогічних наук, професор (Міжнародний університет „Рівненський економіко-гуманітарний інститут” імені Степана Дем'янчука);

Малафійк Іван Васильович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Мітюров Борис Никифорович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павелків Роман Володимирович – кандидат психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павлютенков Євген Михайлович - доктор педагогічних наук, професор (Запорізький обласний інститут удосконалення вчителів);

Пальчевський Степан Сергійович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Пасічник Ігор Демидович - доктор психологічних наук, професор (Національний університет "Острозька Академія");

Поніманська Тамара Іллівна - кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Савчин Мирослав Васильович - доктор психологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

Терещук Григорій Васильович - доктор педагогічних наук, професор (Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

Тищук Віталій Іванович - кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 3 від 28.10.2004 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10.2000 р. № 1 - 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи не рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31.

Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966—7281—07—8.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2004

Сьомий етап – узагальнення, підведення підсумків; висновки щодо пізнаного, почутого.

Висновки

Формування національної свідомості найкраще починати з раннього віку, продовжуючи етапність цього процесу в дошкільному та молодшому шкільному віці, коли закладається фундамент особистості, відбувається бурхливий розвиток природних здібностей та когнітивних процесів. Глибоке знайомство, аналіз і проникнення учнями початкових класів у казковий світ дозволяє досягнути генетичні корені свого народу, мудрість поколінь, формує моральні начала та закладає платформу національної свідомості та самосвідомості.

Література

1. Арановская-Дубовис Д.М., Заика Е.В., Цопа Е.А. О системе воспитания личности ребенка посредством сказки // *Особистість і трансформаційні процеси у суспільстві. Психолого-педагогічні проблеми сучасної освіти. Вісник Харківського державного університету № 439.*- Харків, 1999.
2. Концепція національного виховання// *Рідна школа, 1995.*- №6.- С.18-26.
3. Литвиненко С.А. Українська народна казка як засіб гуманістичного виховання першокласників// *Педагогіка і психологія, 1996.*- № 1.- С. 76 – 82.
4. Мацько Л.І. Українська мова: формування національної свідомості // *Педагогіка і психологія, 1996.*- №1.- С.67 – 71.
5. Смагло Н.С. Світло чарівного слова: методика вивчення казки та малих фольклорних жанрів у початкових класах. У зб.: *Формування професійної культури майбутнього вчителя початкових класів.*- Вінниця, 1999.
6. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка.- К.: ІЗМН, 1996.

Резюме

Стаття посвячена аналізу впливу призведений усного народного творчества – сказки на формування самосвідомості молодших школярів.

УДК 159.923.2:159.923.32–053.6

Т.В. Климчик

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ СТАРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ ДИТЯЧОГО ХОРОВОГО КОЛЕКТИВУ

Матеріал статті присвячений простеженню загальних закономірностей морального становлення старшокласників під впливом виховних спрямовуючих технологій. Обговорюються детермінуючий вплив художнього співу, участі у хоровому колективі на процес самоусвідомлення юнаків у сфері моральності.

Ключові слова: мораль, моральне виховання, моральна самосвідомість, моральний розвиток старшокласників.

Постановка проблеми

У процесі становлення особистості важливе місце посідає моральне виховання. Визначення суті поняття “морального виховання” має комплексний характер.

“Нинішнє покоління жителів планети ... має виконати особливу місію – достойно перейти з епохи раціоналізму до епохи духовності з приматом духовності над матеріальним, подолати кризу духу як найстрашнішу кризу людини і людства, бо духовно-моральна проказа породжує великі страждання і душевні муки, негативно відбивається на житті суспільства, природи, призводить до панування егоїзму в політиці, нестримного прагнення до влади і збагачення, панування техносфери над ноосферою [4,127].

Мета дослідження – висвітлити історичні та теоретико-методичні аспекти морального виховання старшокласників в умовах дитячого хорового колективу.

Завдання:

- дати коротку історичну ретроспективу дослідження проблеми;
- проаналізувати теоретичні положення дослідження практичним матеріалом педагогічного експерименту.

Проблеми морального виховання знайшли своє відображення у працях древніх філософів: Августина, Аристотеля, Платона, Канта, Аквінського, де найбільшою цінністю і привілеєм людини вважається право на щасливе життя (Аристотель). Сократ вищою моральною цінністю вважав справедливість, Платон – внутрішнє удосконалення. Великий внесок у розуміння суті морального виховання внесли Конфуцій, Шопенгауер, Ніцше, духовні витоки моралі розкриті у вченні Г.Сковороди у його праці “Філософія серця” – про духовний світ людини, про правду, справедливість, щастя і волю. Ідеями морального виховання пронизані твори великих педагогів Я.Коменського, Д.Локка, І.Песталюці, Ж.Руссо, українських педагогів Г.Ващенка, Б.Грінченка, І.Огієнка, С.Русової. Питанням морального виховання велику увагу приділяли українські письменники М.Коцюбинський, П.Грабовський, Леся Українка, Т.Шевченко, І.Франко. Наукові основи морального виховання досліджували К.Ушинський, А.Макаренко, В.Сухомлинський. Так А.Макаренко підкреслював, що людина не може жити на світі, якщо в неї попереду немає нічого радісного, що справжнім стимулом людського життя є завтрашня радість. Щоб виховати правильно людину, потрібно виховати в неї перспективні шляхи, по яких

пролягає її завтрашня радість [5,354]. Аспекти морального виховання особистості знайшли своє відображення у працях філософів Л.Архангельського, О.Дробницького, І.Кона, В.Немировського. У психолого-педагогічній літературі проблеми морального виховання висвітлюються у працях І.Беха, Л.Виготського, Г.Костюк, А.Ковальова, А.Петровського.

Історичний аспект проблеми моральності та морального виховання засвідчує виникнення моралі як форми суспільної свідомості та регулятора людської поведінки, наявність вихідних моральних добродітностей, які присутні в усіх моральних концепціях (добро, віра, любов, справедливість, істина, краса), визначення принципової всезагальності моральних вимог, необхідність внутрішнього морального закону [3, 11].

Отже, у кожного суспільства, у кожної людини свій моральний шлях, моральні цінності, моральні ідеали. К.Ушинський зазначав, що норми і принципи моралі ґрунтуються не тільки на інтелекті, а й на тому, як вона почуває, тобто коли знання стають предметом стійких почуттів, вони перетворюються в реальні збуджування до діяльності [8]. В.Сухомлинський писав, що моральне виховання має викликати шире почуття радості життя: “Хто не любить своє власне життя, тому неосяжні й інші глибокі почуття. Де безрадісні почуття – там пригнічений розум, скована душа” [6,195].

На основі аналізу досліджуваної проблеми ми виявили сутність процесу морального виховання, яка визначається історичною обумовленістю моральних норм, суджень, цінностей, оскільки останні у різні історичні епохи змінюються та залежать від суспільних ідеалів, від ступеня культурності та одухотворення особистості в цілому.

Моральне виховання – це цілий комплекс, в якому задіяні школа і сім'я, з метою формування моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм, принципів моралі, участь у практичній діяльності. Моральне виховання тоді дає ефект, коли здійснюється як цілісний педагогічний процес. В структурі морального виховання можна виділити моральні почуття, моральне мислення, моральну свідомість. Ці три компоненти складають основу і стимул виявлення моральної волі. І лише внутрішнє переконання, рівень моральної свідомості і самосвідомості є свідченням моральної вихованості індивіда. Проблема морального виховання у психологічному значенні розглядається з позицій цілісності особистості. Знання про мораль не є гарантом моральної поведінки особистості. Моральні зміни у свідомості людини відбуваються у процесі включення всіх психічних механізмів. Моральні норми будуть присвоєні особистістю тільки тоді, коли буде здійснено перехід зовнішніх рекомендацій у внутрішні мотиви діяльності. Психологічні аспекти морального виховання особистості старшокласника пов'язані з урахуванням специфіки формування морального ставлення особистості до світу людей та світу предметів, яке можливе тільки на емоційній основі. На психологічному рівні процес морального виховання ґрунтується, - як стверджує І.Д.Бех, - на механізмах співпереживання та ідентифікації, уявлення як емоційно збагаченого, рухомого образу, наповненого особистісним змістом [1, 28].

Відповідно до психологічної природи виховання особистості вчені виділяють типологічну лінію, яка полягає у тому, що дитина у своєму розвитку закономірно проходить через ряд періодів та етапів від дитинства до дорослості. Протягом кожного етапу дитина найбільш чутлива до формування та засвоєння певного виду діяльності, до розвитку тих чи інших здібностей. Так, старший шкільний вік є чутливим для розвитку рефлексивної діяльності, свідомості, формування світогляду, що є сприятливою основою не тільки для розвитку моральних якостей та формування моральних переконань, а й здійснення процесу морального самовиховання.

Основним показником психічного розвитку старшокласників є рівень їх свідомості й самосвідомості. Свідомість – властивий людині спосіб осмисленого ставлення до об'єктивної дійсності. Моральна свідомість – одна із сторін суспільної свідомості, яка у вигляді уявлень і понять відображає реальні відношення і регулює моральний бік діяльності людини. Моральні правила, норми, принципи, категорії, ідеали виступають як форма суспільної свідомості. Свідомість забезпечує можливість подумки побудувати, спланувати та уявити майбутні дії та їх результати, тобто свідомість забезпечує здатність розуміти свої дії, відповідати за них, “реєструвати” їх у своїй свідомості і виражати це розуміння словами. Самосвідомість знаходить відображення в оцінках своїх дій, у ставленні до них. Чим розвиненіша самосвідомість, тим глибше розуміють старшокласники значення своїх дій і поведінки в цілому [2, 125-126]. Самосвідомість у старшокласників набуває якісно-специфічного характеру. Вона пов'язана з необхідністю оцінювати старшокласником якості особистості з урахуванням конкретних життєвих прагнень. На основі самосвідомості розвивається потреба у самовихованні, спрямованому вже не тільки на подолання недоліків і розвиток окремих позитивних якостей, а й на формування особистості у цілому. Високого рівня розвитку в цей період досягають вольові якості: самостійність, ініціативність, наполегливість, витримка. Підвищується інтерес старшокласників до філософсько-етичних проблем.

Психологічні дослідження свідчать про те, що враховуючи вікові особливості розвитку дитини, варто враховувати й індивідуальну лінію її розвитку, яка полягає у тому, що під впливом різних внутрішніх та зовнішніх факторів формується індивідуальність – неповторне сполучення різних особливостей і якостей.

Нині з'являються навчальні заклади нового типу, прогресивні технології навчання і

виховання, що стає лише завданням формування креативності особистості духовно багатой і гармонічної на основі використання мистецтва як засобу реалізації педагогічного завдання: від Людини Розумної до Людини Духовної [4,143].

Відповідно до завдань наукової роботи та умов професійної діяльності, нами було проведено наукове дослідження процесу формування моральних цінностей старшокласників в хоровому колективі музичної школи. На основі отриманих даних були визначені три рівні сформованості тих чи інших цінностей старшокласників:

Високий: переважає звичка бути критичним до власного досвіду, свого характеру, вчинків. Вбачає сенс свого життя в людському спілкуванні, дружбі; у служінні народу та інтересам України, відродженню культури, освіти й школи; у чесній повсякденній праці, яка б приносила особисте задоволення та користь суспільству; у дружній сім'ї та вихованні дітей; у творчості, ствердженні ідеалів краси, добра, злагоди. Відсутність згубних звичок.

Середній: вбачає сенс свого життя в людському спілкуванні, добрих відносинах з іншими; у дружній сім'ї та вихованні дітей; у творчості, ствердженні ідеалів краси, добра, злагоди, в особистому добробуті, спокої, відсутності проблем. Егоїстичні почуття є вагомим регулятором поведінки. Проявляється непослідовність у ставленні до згубних звичок. Характерна завищена самооцінка своїх вчинків, рис характеру.

Низький: сенс свого життя вбачає у пізнанні реалізації своїх здібностей, у дружній сім'ї та вихованні дітей, в особистому добробуті, спокої, відсутності проблем, у житті заради грошей. Діяльність спрямовується в ім'я бізнесу. Ігноруються моральні цінності. Особистість штучно ізолює себе від національної культури. Некритично ставиться до своєї поведінки, хворобливо переносить критичні зауваження на свою адресу.

Як показали результати педагогічного дослідження, найбільш об'єктивним критерієм моральної вихованості старшокласників є їх ставлення до навколишнього життя, до інших людей, самого себе, суспільної роботи. Результати визначення рівнів розвитку моральних якостей старшокласників в процесі проведення дослідно-експериментальної роботи в хоровому колективі дитячої музичної школи на основі використання народнопісенної творчості підтвердили ефективність запропонованої моделі формування моральних цінностей старшокласників у процесі творчої діяльності музичної школи.

Робота старшокласників музичної школи над собою в процесі вивчення народнопісенної творчості значно підвищила рівень їх моральної вихованості. Позитивні образи пісенних творів стали поштовхом до того, щоб учні переймали в них кращі якості і виховували їх у собі, а музичний матеріал послугував фактором впливу на емоційно-чуттєву сферу особистості, підсилюючи дію словесно-логічного.

Результати спостереження довели: чим глибше і тонше сприймання, тим більше зростає у старшокласників інтерес до духовного світу. Тому на перший план ставимо вироблення в учнів умінь творити, висловлювати свої думки, почуття, переживання. Завдання вчителя полягає в тому, щоб навчити старшокласників бачити, сприймати, відчувати, оцінювати прекрасне і творити його в повсякденному житті.

Процес розвитку моральної поведінки старшокласників успішно здійснюється тоді, коли система спрямованих, суспільно визначених впливів, переконань переходить на рівень самовиховання. При правильному педагогічному керівництві самовиховання сприяє більш глибокому здійсненню завдань морального виховання, формуванню моральної самосвідомості, моральних цінностей.

До системи роботи з досліджуваної проблеми входить і такий елемент педагогічного процесу, як контроль і оцінка, що дозволяє перевірити не тільки рівень знань, а й увесь хід роботи з формування моральних цінностей старшокласників.

Висновки

Отже, процес морального виховання старшокласників не може бути ізолюваним від процесу морального самовиховання. Моральне виховання і моральне самовиховання – діалектично взаємопов'язані сторони єдиного процесу формування особистості.

Процес розвитку моральних цінностей включає становлення моральної самосвідомості на основі пізнання добра і зла через мистецтво, самопізнання і самооцінку в поєднанні з процесом творення індивідуальних ідеалів, культурно і морально заданих стандартів. Процеси самосвідомості можуть здійснюватися тільки на основі свідомості. Форми моральної поведінки формуються на основі інформації із зовнішнього світу, цілеспрямованого виховного впливу на почуття і свідомість людини. Одним з найбільш дієвих засобів розвитку моральної свідомості є мистецтво.

Аналіз досліджуваної проблеми свідчить про те, що на всіх етапах розвитку людського суспільства моральне виховання, формування моральних цінностей, моральної самосвідомості було і буде в епіцентрі уваги психолого-педагогічної науки і практики.

Література

1. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-метод. посібник. – К.: ІЗМН, 1998. – 204с.

2. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн.1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико – технологічні засади: Наук. вид. – К.: Либідь, 2003. – 280 с.
3. Болотіна В.Ю. Моральне виховання старшокласників у процесі вивчення зарубіжної літератури в загальноосвітній школі: Дисс. канд. пед. наук. – Запоріжжя. – 2001. – 171с.
4. Зязюн І.А. Сагач Г.М. Краса педагогічної дії. – К., 1997. – 302 с.
5. Макаренко А.С. Твори. Т.4. - К., Рад. шк., 1955. - 336 с.
6. Сухомлинський В.О. Вибр. тв. в 5 т. Т.5. - К.: Рад. шк., 1980. - 678 с.
7. Сухомлинський В.О. Вибр. тв. в 5 т. Т.2. - К.: Рад. шк., 1976. - 670 с.
8. Ушинський К.Д. Твори в 6 т. Т.4. - К.: Рад. шк., 1952. – 518 с.
9. Ушинський К.Д. Праця в її психічному і виховному значенні. Твори в 6 т. Т.2. - К., 1945. – 656 с.

Резюме

Статья освещает вопросы обусловленности нравственного развития процессами организованного социального влияния, изменения нравственного сознания путем приобщения к музыкальной культуре.

Summary

The philosophical, psychological and pedagogical aspect of the problem of the moral education at the different stages of the historical development. Open article in the its component such as moral self – awareness analyzes.

УДК 159.923.2

Л.В. Клочек

РОЛЬ ПРОЦЕСІВ ІДЕНТИФІКАЦІЇ І ВІДОСОБЛЕННЯ У ФОРМУВАННІ САМОСВІДОМОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ І РАНЬОМУ ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ.

У статті розглядаються проблеми впливу соціалізації на формування самосвідомості у підлітковому і ранньому юнацькому віці.

Ключові слова: ідентифікація, відособлення, самосвідомість, підліток.

Постановка проблеми

Дослідження процесів ідентифікації і відособлення у підлітковому і ранньому юнацькому віці пов'язане з проблемою формування самосвідомості у дані вікові періоди. Завдяки ідентифікації суб'єкт реалізує своє прагнення до приналежності через об'єднання з іншими, включення у свій внутрішній світ їх норм, цінностей, зразків, завдяки чому формується уявлення про своє Я, вибудовується особистісна ідентичність. Відособлення, як індивідуально-особистісне явище, процес індивідуалізації суспільних відносин, допомагає особистості усвідомити власну самостійність та ідентичність.

Важливі зміни, які відбуваються у підлітковому віці, охоплюють чотири сфери розвитку: пубертатний розвиток, когнітивний, соціалізація, становлення ідентичності. Зміни в соціальних зв'язках і соціалізації проявляються, по-перше, в тому, що підліток прагне звільнитися від батьківської опіки. (Тобто прогресують відособлювальні тенденції щодо впливу сім'ї.) По-друге, підліток поступово входить в групу однолітків, яка призвичаює його до норм колективного життя [5,47].

В.А.Аверін вважає, що змістом процесу соціалізації підлітка є відокремлення його “Я” від “Я інших людей” через активну взаємодію з іншими – однолітками, батьками, дорослими [1, 340]. Способами вироблення почуття відмеженості, на думку вченого, є формування почуття дорослості у підлітка, ідентифікація себе з ровесниками, пошук схвали своєї поведінки зі сторони оточення. Прагнення підлітка до дорослості виявляється у бажанні бути самостійним. Його прояв зумовлюється всією історією психічного розвитку підлітка, набуттям життєвого досвіду і тими змінами, що відбуваються в організмі в зв'язку з його дозріванням [7].

І.Д.Бех зазначає, що “рівняння підлітка на дорослого може виявитися не безпосередньо, а через наслідування ровеснику, який уже засвоїв якісь сторони дорослості” [2, 89]. Відбувається процес опосередкованої ідентифікації підлітка з дорослим через ровесника.

Важливим моментом у розвитку особистості підлітка є прагнення до самоутвердження у колективі, у стосунках з однолітками. На думку М.Й.Боришевського, на розвиток особистості в підлітковому віці впливає безперервний саморух, ускладнення, удосконалення взаємодії підлітка з оточенням [3]. Підліток зорієнтований на те, щоб бути схожим на ровесників, що проявляється в основному в зовнішніх атрибутах. “Бути, як всі” - ось основний вектор його поведінки. Одночасно властиве прагнення до автономії, утвердження статусу власної самостійності.

Підліток бажає розширити і уточнити зміст свого “Я”. Цей віковий період В.А.Аверін визначає етапом становлення ідентичності, в рамках якого особистість активно усвідомлює “суть своїх відношень до інших людей, предметів і самого себе” [1, 343].

І.С.Булах вважає, що “головною особливістю набуття особистісної ідентичності у підлітковому віці стає поглиблене вивчення самого себе. Відбувається це завдяки особистісній рефлексії і реалізації потреби в самоідентифікації” [4, 220].

Важливим фактором розвитку особистості підлітка стає суб'єктна активність, спрямована на

ЗМІСТ

Передмова	3
Булах І.С. Відповідальність як інтегративний компонент моральної самосвідомості підлітка	4
Воробійов А.М. Проблема самореалізації особистості як соціального явища в системі „суспільство-індивід”	9
Карпенко З.С. Аксіогенетичні етапи становлення Я-концепції	12
Ложкін Г.В., Воляннюк Н.Ю. Структурно-змістовні характеристики професійної самосвідомості тренера-викладача	14
Носков В.И. Самосознание как детерминанта поведения личности	19
Павелків Р.В. Особистісна норма як структурний компонент моральної свідомості та самосвідомості	23
Безлюдна В.І., Корчакова Н.В. Детермінація моральної поведінки дітей когнітивно-мотиваційними змінами моральної свідомості	26
Бігунова С.А. Культурологічно орієнтоване навчання як детермінанта розвитку самосвідомості особистості	30
Боровець О. Вплив колективістської та індивідуалістської спрямованості на самосвідомість підлітків	33
Бордюк В.М. Механізми самооцінки старшокласників у контексті процесу їх науково-дослідницької діяльності	36
Бреусенко-Кузнєцов О.А. Екзистенціальний аспект проблеми ціннісного виховання засуджених	38
Вронська В.М. Значення педагогічних інновацій для морального розвитку та самосвідомості учнів	42
Главінська О.Д. Детермінований вплив соціальних інститутів на формування самосвідомості молодшого школяра	43
Горбань Г.О. Структура формування професійної самосвідомості	46
Григорчук І.С. Волевиявлення як чинник морального становлення у світлі християнської духовної традиції	48
Дєдова Т.В. Часові детермінанти феномену сновидінь індивіда у циркадіанному періоді	51
Дружиніна І.А. Проблема становлення самосвідомості в процесі формування гармонійно розвиненої особистості студентів-психологів	54
Завацька Н.Є. Місце самосвідомості особистості в процесі соціально-психологічної адаптації	56
Залужна А.Є. Деструктивний вплив „масовізації” на моральну самосвідомість особистості (етнопсихологічний екскурс)	60
Іваник Г.С. Про деякі підходи до експериментального вивчення позитивного мислення старшокласників у парадигмі цілісності самосвідомості	64
Івашкевич Е.З. Психологічні особливості розвитку самосвідомості особистості засобами літератури	68
Квашук О.В. Телебачення як чинник формування моральної свідомості школярів	72
Кіт Н.В. Виховання національної свідомості молодших школярів	75
Климчик Т.В. Формування моральних цінностей старшокласників в умовах дитячого хорового колективу	78
Клочек Л.В. Роль процесів ідентифікації і відособлення у формуванні самосвідомості у підлітковому і ранньому юнацькому віці	81
Когутяк Н.М. Самоусвідомлення автентичності в контексті духовно-морального розвитку особистості	83
Козерацька Н.М. Моральна самосвідомість та її показники у студентів-першокурсників технічного вузу	85
Комаровська В.Л. Особливості економічної самосвідомості суб'єктів соціального простору	87
Корчакова Н.В. Презентація образу Я в інтернет-комунікації як психологічна проблема	90
Косарєва О.І. Вплив дитячо-батьківських взаємин на формування самосвідомості дошкільника	94

Красновський В.М. Архитектура самосознания в опыте социального пространства подростка	98
Красновський В.М. Розвиток толерантних взаємовідносин підлітків в умовах соціального відчуження	104
Крошка О.І. Проблема усвідомлення індивідуально-психологічних властивостей як умова самовизначення старшокласників.....	110
Кулагіна Л.М. Особливості діагностики готовності особистості підлітка до здійснення морального вибору	113
Кулаков Р.С. Вплив навчання та виховання на формування моральної свідомості та самосвідомості у молодшому шкільному віці	117
Литвин-Кіндратюк С.Д. Соціально-історичні контури соматичного самовизначення суб'єкта харчової активності	121
Мельник О.В. Психолого-педагогічне проектування профорієнтаційної роботи зі старшокласниками	124
Михальчук Н.О. Смыслоутворення особистості як психологічна проблема	128
Михальчук Ю.О. Аналіз психологічного змісту поняття етнічної самосвідомості у сучасній науці ...	131
Моначин І.Л. Протистояння як фактор особистісного самостворення.....	135
Новотна М.А. Психологічні особливості самосвідомості підлітка в сучасному правовому полі	137
Одолінський В.Г. Проблемне поле майбутнього у свідомості старшокласників	140
Павелків В.Р. Ситуативний фактор агресивності у самосвідомості підлітка.....	145
Павелків О.М. Психологічні особливості та умови професійного самовизначення старшокласників у процесі вивчення курсу шкільної математики.....	148
Пальчевський С.С. Акмеологічні основи технологізації самовизначення особистості у процесі її підготовки до творчої професійної діяльності.....	152
Петренко В.В. Виховання національної самосвідомості особистості в процесі вивчення української народної пісні	156
Петренко О.Б. Проблема становлення гендерної самосвідомості особистості: теоретичний аспект ...	159
Потапчук Є.М. Збереження психічного здоров'я особистості як соціально-психологічна проблема...	164
Прохоров Б.І. Творча уява як чинник саморозвитку дитини-дошкільника	164
Рашковська І.В. Образ ідеального „Я” в структурі моральної самосвідомості підлітка	168
Рудюк О.В. Ідентифікаційні структури особистості в контексті аналізу концепту самосвідомості	170
Сардига О.В. Індивідуальний підхід до учня у процесі виставлення оцінки	172
Севастьянович Н.М. Системний підхід до вивчення особистості	175
Сіранчук Н.М. Розвиток моральної самосвідомості у дітей та підлітків	178
Смалько М.Ф. Формування Я-концепції як важливий фактор самоусвідомлення обдарованої особистості.....	182
Смольська Л.М. Подвійна природа щастя в особистісному вимірі.....	186
Софіянчук З.С. Вплив статевих відмінностей на розвиток соціального інтелекту дошкільників	189
Співак Л.М., Романова О.В. Проблема співвідношення між поняттями „Я-концепція” та „Я-образ” особистості у психології	193
Ставицька О.Г. Паралінгвістичні засоби мовлення вчителя та усвідомлення моральних вимог вихованцями	198
Сторож О.В. Аналіз основних теоретико-методологічних підходів до вивчення і розвитку самосвідомості особистості	202
Суслова Н.В. Соціально-психологічний тренінг як засіб розвитку самосвідомості.....	207
Тимощук Н.С. Формування самосвідомості старшокласників у процесі особистісно орієнтованого виховання	209
Ткач Т.В. Діалектика інтересів особистості і суспільства в системі безперервної освіти	212
Ткачук Т.Л. Особистісні новоутворення як умова лібералізації моральних цінностей підлітків.....	216
Уличний І.Л. Формування потенціалу професійного самовдосконалення старшокласників у теорії і практиці шкільної профорієнтації	219

Філоненко М.М. Екологічна самосвідомість як основа особистісного становлення.....	223
Шевчук О.А. Роль системної валеологічної настанови у формуванні гендерних стереотипів серед підлітків	225
Шугай М.М. Психологічний аналіз генези національної самосвідомості особистості	232
Юрченко В.М. Духовна природа людської свідомості та підсвідомості	235
Яцюк Н.О. Формування моральної рефлексії молодших школярів у навчально-виховному процесі	237
Відомості про авторів	245

Наукове видання

**ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І
ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**

СЕРІЯ:

Психологія

*ФОРМУВАННЯ ПАРАДИГМИ САМОСВІДОМОСТІ
У ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ*

Збірник наукових праць

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 30

Заснований в 1996 р.

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.

Технічний редактор Курченко Н.Б.

Комп'ютерна верстка Суходольський В.І., Галабурда О.П.

Здано до набору 01.11.2004 р. Підписано до друку 3.11.2004 р.

Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк

різографічний. ум друк. арк. 27,96. Обл. вид. арк. 2,8,38. Замовлення №• 17/1. Тираж 120.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31

Рівненський державний: гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і трудової підготовки (к. 98, тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного
університету 33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12,
тел. 26-48-83

0-59 Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. Формування парадигми самосвідомості у психологічній науці: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненською державного гуманітарного університету. Випуск 30. — Рівне: РДГУ, 2004. — 250 с.

ISBN 966 — 7281 — 07 — 8.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології самосвідомості.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів гуманітарного спрямування.

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

ББК 74.20